

บทที่ 1

บทนำ

เนื่องจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและความคิดขึ้นในสังคมไทยจึงทำให้มีการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้อย่างแพร่หลายและมีเนื้อหาที่หลากหลายแตกต่างกันไป ทั้งนี้อาจกำหนดลักษณะของการวิจัยได้ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ งานวิจัยที่ให้ความสำคัญต่ออิทธิพลของชาติตะวันตก และอีกลักษณะหนึ่งจะให้ความสำคัญเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในสังคมไทยมาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ควบคู่ไปกับอิทธิพลของตะวันตก

การศึกษาในลักษณะแรกเป็นที่นิยมในช่วงแรก ๆ ที่มีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้คงเป็นเพราะการปรับปรุงบ้านเมืองโดยการรับเอาอารยธรรมของตะวันตกมาใช้เป็นปรากฏการณ์แปลกใหม่ในประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ จะพบว่าวิทยานิพนธ์รุ่นแรก ๆ (ช่วง พ.ศ. 2497-2519) ที่ศึกษาประวัติศาสตร์เนื่องในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนใหญ่ศึกษาพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับตะวันตก เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง "ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศในสมัยใด" ของ วิมล บัวสุวรรณ หรือ วิทยานิพนธ์ของ สุวรรณา สัจจวิรวรรณ เรื่อง "เปรียบเทียบการค้ารักษาเอกราชของประเทศไทยโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของพม่าโดยพระเจ้ามินทง และของญวนโดยจักรพรรดิคือตึก"

แม้แต่งานวิจัยของต่างประเทศก็ให้ความสำคัญกับอิทธิพลและบทบาทของตะวันตกอย่างมากที่เห็นได้ชัดคือ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทย โดย James C. Ingram เรื่อง Economic Change in Thailand 1850-1970 งานชิ้นนี้ถือว่าสนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญมากของระบบเศรษฐกิจไทย มุมมองในลักษณะนี้สืบเนื่องมาจางานเขียนของกลุ่ม คร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เช่น เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย เป็นต้น

เมื่อการศึกษาประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์หันมาให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยส่งผลให้การศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญต่อการไขปริศนารายในมาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ มากขึ้น ดังจะเห็นได้ชัดจากวิทยานิพนธ์ในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2520 วิทยานิพนธ์ที่เด่นที่สุดคือวิทยานิพนธ์ของ นฤมล ชีร์วัฒน์ เรื่อง "พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" งานวิจัยชิ้นนี้ได้สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวพระราชดำริทางการเมืองและความสำคัญของสังคมชนบทที่มีต่อการก้าวขึ้นสู่ราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้จะได้มีความพยายามศึกษาเรื่องราวของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างมากมาย แต่ยังคงมีอีกหลายแง่มุมที่ยังมิได้รับการหยิบยกมาวิเคราะห์อย่างละเอียด แง่มุมหนึ่งคือการศึกษาพระองค์ในฐานะบุคคลที่หึงพุดติกรรมและแนวพระราชดำริถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ ในช่วงเวลาแห่งพระชนม์ชีพมีกระแสความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศ การเมืองภายในประเทศ เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนความคิดในชนชั้นนำส่วนหนึ่ง ค้ำยันที่ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากสังคมระดับสูงแล้วถ่ายทอดลงสู่ระดับล่างทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเป็นหนึ่งในชนชั้นนำของไทยได้รับผลกระทบจากกระแสดังกล่าวอย่างมากพระองค์หนึ่ง

นอกจากนี้การที่พระองค์ทรงมีฐานะเป็นพระมหากษัตริย์ ทำให้การดำเนินการต่าง ๆ ของพระองค์มีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมด้วย พุดติกรรมและพระราชดำริต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในพระบรมราชาธิบายและวิธีการชำระฐานะพระมหากษัตริย์ของพระองค์ ดังนั้นการทำความเข้าใจต่อความพยายามในการสร้างเสถียรภาพแห่งราชบัลลังก์ในพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจแก่ประวัติศาสตร์ไทยในรัชสมัยของพระองค์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิธีการชำระฐานะพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยถือว่าพระองค์คือผู้คิดและผู้กระทำแนวพระราชดำริและการดำเนินการต่าง ๆ เป็นผลจากสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพระ

ชนมชีพของพระองค์ การประเมินผลความสำเร็จในการชำระฐานะพระมหากษัตริย์ และ การศึกษาถึงปฏิกริยาที่สังคมมีต่อวิธีการดังกล่าวอยู่นอกเหนือขอบเขตการวิจัย

การศึกษาจะได้พิจารณาถึงสาเหตุของการกำหนดลักษณะของวิธีการ ที่มาของวิธีการ และลักษณะของวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ ผู้ทำวิจัยคาดหวังว่าวิทยานิพนธ์นี้จะก่อให้เกิดความเข้าใจต่อวิธีการชำระฐานะพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในส่วนของที่เกี่ยวกับพระราชดำริอันเนื่องมาแต่ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสังคม พันธะหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ต่อกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมและพันธะหน้าที่ของกลุ่มเหล่านั้นต่อพระมหากษัตริย์ รวมถึงการแสดงพระองค์ตามคติความคึกของไทย เกี่ยวกับคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์อันได้แก่ การเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงรอบรู้ พระมหากษัตริย์ผู้ทรงสามารถและพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบารมี โดยทรงใช้การตีความเฉพาะพระองค์และร่วมสมัย ขอบเขตของการศึกษารอบคลุมช่วงเวลาซึ่งพระองค์ทรงครองราชสมบัติคือระหว่าง พ.ศ. 2394-2411

สำหรับวิธีการศึกษาพิจารณาและตีความจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ทั้งขั้นต้นและขั้นรอง ทั่วเขตที่งานวิจัยนี้มุ่งที่จะอธิบายพฤติกรรมและพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงให้ความสำคัญกับการใช้เอกสารที่เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระองค์เป็นหลักในการวิเคราะห์วิจัย นอกจากนี้ใช้เอกสารราชการและงานเขียนของบุคคลที่อยู่ร่วมสมัย รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แหล่งข้อมูลที่สำคัญได้แก่ หอเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดคำรงราชานุภาพ และหอสมุดนคราธิประพันธ์พงศ์

การนำเสนอผลของการวิจัยอยู่ในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ทั้งนี้ปัจจัยที่เอื้อต่อการทำวิจัยคือความเป็น "นักเขียน" ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอันทำให้ทรงมีบทพระราชนิพนธ์มากมาย ประกอบกับฐานะพระมหากษัตริย์ของพระองค์ทำให้ทรงสามารถถ่ายทอดแนวพระราชดำริออกมาเป็นการปฏิบัติได้ ดังนั้นจึงได้หลักฐานทั้งส่วนที่เป็นทฤษฎีและปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม มีข้อจำกัดในการทำวิจัยคือ เอกสารทางราชการบางชิ้น มิได้ระบุเวลาที่แน่นอนจึงต้องสันนิษฐานจากเนื้อหาและตรวจสอบเทียบเคียงกับเอกสารอื่น ๆ นอกจากนี้หลักฐานส่วนที่เป็นงานเขียนของบุคคลร่วมสมัยที่รวบรวมได้มีจำนวนน้อยเพราะชาวไทยไม่นิยมบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ จึงต้องอาศัยข้อมูลงานเขียนของชาวตะวันตกที่เข้ามาในเวลานั้นประกอบด้วย

เนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นความพยายามเสนอภาพประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในมุมมองหนึ่ง จึงยังมีแง่มุมอื่น ๆ ที่น่าจะหยิบยกมาศึกษาสำหรับผู้สนใจวิจัยคนคว่าสืบต่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิบัติการจากกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่มีต่อวิถีการชวาระฐานะพระมหากษัตริย์ของพระองค์ รวมไปถึงถึงผลกระทบที่สังคมไทยได้รับจากการดำเนินการดังกล่าว

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย